

Stemmer fra Søllerød Kirkegård

Møde den 19. august 2004 på Søllerød Kirkegård

Referat ved Birgitte Kragh

Etnolog og tidligere leder af Aabenraa Museum

Deltagere:

Anne-Louise Sommer, kunsthistoriker, lektor ved Danmarks
Designskole, København

Keld Blichert Petersen, kirkegårdsinspektør ved Søllerød Kirkegård

Mette Fauerskov, landskabsarkitekt, kirkegårdskonsulent,
Møller og Fauerskov landskabsarkitekter

Karen Schousboe, etnolog, centerleder Folkekirkens Infocenter, Københavns Stift

Steen Jensen, stenhuggermester, Nykøbing Mors

Carsten Bach-Nielsen, historiker, lektor i kirkehistorie ved
Århus Universitet

Elof Westergaard, teolog, sognepræst i Husby

Niels Peter Stilling, historiker, leder af Søllerød Museum

Jens Johansen, arkitekt, museumsinspektør på Søllerød Museum

Birgitte Kragh, etnolog, fhv. leder af Aabenraa Museum (referent)

Formål og behov

Anne-Louise Sommer trak nogle hovedspørgsmål frem, som samtalen gerne skulle berøre.

Det første lød, "I hvilken forstand er Søllerød Kirkegård eksemplarisk?"

Alle var enige om at den i kraft af sin historiske udvikling var noget særligt. Der findes næppe andre oprindelige landsbykirkegårde, hvor man led for led igennem stadige udvidel-

ser kan følge ændringer og skiftende idealer, lige fra 1800-tallets midte med bøndernes store familiegravsteder nær kirken, over de første borgerlige tilflytteres romantiske ønsker om at komme nær på naturen og den dramatiske udsigt over søen, og derved overtager de det gamle fattighjørne, fjernt fra kirken. Endvidere 1920'ernes gennemgribende reguleringer efter næsten barokt mønster med alléer og stensætninger og pragtfulde gravmæler og mausolæer for nogle af samfundets spidser. De første forsøg på anlæg af skovkirkegårde, til de senere års forholdsvist monotone afdelinger med rygvendte gravrækker præget af kampesten, som dog brydes af mindre, sluttede afsnit hvor en særlig linie er lagt, afsnit for anonyme begravelser og forsøg med mere personlige gravsten. Det naturskønne, romantiske i hele anlægget blev fremhævet af det voldsomt kuperede landskab, og de bestræbelser, der med stor indsigt var gjort for at lysne i træbevoksningen, lukke op for udsigten til søen eller til nogle akser. Igenem denne politik var det lykkedes at holde liv i alle afdelinger, uden at deres kulturhistoriske præg gik tabt.

Måske bortset fra én deltager var alle enige om, at kirkegården var eksemplarisk. Med Carsten Bach Nielsens ord er den ikke bare interessant, men den er forrygende smuk og vildt betagende. Den gav netop den ro, den stemning af et fredfyldt hjørne i samfundet, der i ægte romantisk forstand indbyder til eftertanke om livet, om hvad der sker efter døden og hvad vi skylder de hæderværdige forfædre og de elskede afdøde.

Keld Blichert Petersen forklarede, at målet for hans bestræbelser var, at kirkegården skal være et sted for de efterladte; det er dem, den er skabt for. Han havde igennem sine år som kirkegårdsleder lyttet til mange efterladtes ønsker og lagt sig dem på sinde. Fx da de anonyme fællesgrave så småt begyndte at miste terræn i 1970-80'erne, og flere og flere søgte om at flytte deres urne til et kendt gravsted, da besluttede man at indrette den type gravsteder tæt op ad de anonyme. Han kan tydeligt mærke, at mange kommer på kirkegården for at sørge, selv ved de ukendte grave. Desuden forsøger han at vejlede folk i valg af gravsten, så de ikke i deres lammende sorg, blot vælger det som alle andre har. Omvendt forsøger kirkegårdens folk også at tæmme "den dårlige smag", tidens hang til bamser, til prydfigurer og små lygter.

Som præst fandt Elof Westergaard, der stammer fra et kendt familiestenhuggeri i Lemvig, at gravstenen i sig selv udtrykker en modstand, et opstandelseshåb og dermed definerer den et indviet rum. Karen Schousboe tilføjede, at det netop var i døden, man mødte den skjulte Gud. Også for Steen

Jensen var stenene det, der gjorde kirkegården til noget særligt over for fx en park eller skov. Det er dem, der fortæller historie, og det sker især på de gamle kirkegårde med deres store spændvidde i gravstentyper og indskrifternes righoldige udtryk. På Søllerød Kirkegård fandt han imidlertid det vældige antal af kampesten, der ofte er forsynet med påskrifter i forholdsvist billige bronzebogstaver, påfaldende. For Karen Schousboe afspejlede naturstenenes neutralitet den moderne angst for billeder, "ikonoklasme", den nonfigurative spændetrøje, som ikke afslører den "indre sten". Det var bl.a. denne ensformighed, der skulle sættes ind imod.

Nye tendenser og fremtidige muligheder

Flere havde erfaret, at der ikke bare var et skifte på vej, men nærmere et oprør. Mette Fauerskov nævnte, at flere og flere har grebet landskabsarkitekternes kritik gennem de sidste tiår. De vendte sig imod det overdrevent pæne, den gennemførte orden, hvor alt er tæmmet af menneskets hånd til en næsten steril grusrørken med stedsegrønt, ligegyldige granits-ten og uden det mindste ukrudt eller visne blade. Det gælder lige fra Vestjylland til Østdanmark og byerne, hvor modestrømningerne altid har slået først igennem.

Man ønsker at komme tættere på det naturlige, få mere uorden og måske, som Karen Schousboe nævnte få en forsmag på den stærke natur, man kan fortabe sig i – danskernes foretrukne natur. De egentlige natur- eller skovkirkegårde findes i dag fortrinsvis i større byer, mens de på landet kun kan realiseres i en minimal, nærmest ukendelig form, bemærkede Mette Fauerskov. Hertil føjede Steen Jensen, at han personligt fandt, at disse meget styrede anlæg for afskrækkende. Modsat landskabsarkitekterne stod G.N. Brandts Mariebjerg Kirkegård, hvor hver gravgård har sin nøje definerede gravmæletype, som det mest styrede han kendte.

Midt i disse ønsker konstaterede man en dobbelthed mellem kirkegården som et fast "eviggyldigt" sted og den stadigt stigende mobilitet, hvor fx familiegravsteder må opgives, fordi de bliver svære at nå frem til, eller de stadigt mere individuelle markeringer i gravstederne ikke nødvendigvis modsvares på stedet, så de forstås af det nære samfund eller af alle kirkegårdens gæster. Karen Schousboe bemærkede, at folk forholder sig kun til sig selv i døden, men ikke til en død i det offentlige rum. Dette pegede videre mod en diskussion af, hvorvidt det fysiske sted at gå til for at sørge fortsat vil være et levende ønske for de fleste, eller om man i stedet

søger andre virtuelle eller fysiske mindesteder, som den enkelte kan bygge op på internet eller i mere private samlinger af ting eller arvestykker, fotoalbum, breve mm.

Den diskussion lå ikke i selve oplægget; men Elof Westergaard, der kommer fra et lille vestjysk sogn, mente, at fredningstiden ikke blot burde fastsættes efter de hygiejniske krav til formuldnungen, men også burde tage højde for en fælles generations hukommelse, der nærmere svarede til 40 år og ikke til de sædvanlige 25 eller 10 år. Man kan heller ikke se bort fra den tryghed, der ligger i at følge en tradition og gøre som de fleste.

Keld Petersen anførte, at han mellem tidens nye tendenser havde bemærket, at der fandtes stadigt flere, der anskaffede de helt store gamle gravsteder på en 18-26 m². Ud af 190 gravsteder igennem ni år var der således afsat hele 27 af denne type. På Søllerød Kirkegård begravnes der i gennemsnit 70 personer pr. år, og den længste mulige fredningstid er 100 år; men til et mausoleum i Vedbæk var der dog afsat en noget længere periode.

Men oftest er fredningstiden kort for gravsteder. Anne-Louise Sommer så dette som et af flere udslag af tidens flygtighed. Af andre kunne nævnes den markante ændring i gravmindekulturen, der ligeledes kan spores i de senere år. Sorgen kommer til udtryk i en række ting, der er flygtige og af kort varighed: breve og tegninger, der lægges på gravstedet, sammen med pyntegenstande, legetøj og levende lys. Ofte har disse ting et meget personligt udtryk og man kan måske endda tale om, at vor tids narcissistiske kultur eksponeres i sorgen på kirkegården. Der ses også eksempler på en anden tendens, der går i retning af store og prangende monumenter skabt 'med evigheden for øje'. Karen Schousboe spurgte efter en anden mulighed: Hvornår kommer kravet om et gravsted i baghaven eller i tilknytning til sommerhuset. Den første løsning måtte afvises af klare lovmæssige betingelser, for det vil kræve en tinglysning af gravstedet, som følgende ejere var bundet til at respektere. For Carsten Bach-Nielsen virkede dette som romantikernes venden tilbage til alnaturen og helligdommen der, når flere og flere lader sig begrave på kirkegården nær sommerhuset.

Et særligt aspekt af de kulturhistoriske interesser på kirkegården var anlægget af de uundgåelige lapidarier. På Søllerød Kirkegård findes en beskeden samling af bevaringsværdige gravsten i et lille skovstykke. Bortset fra at der endnu ikke er sat en forklarende planche op var forsamlingen ret tilfredse med det lille anlæg. En anden mulighed var at samle stenene typemæssigt på gamle tomme gravsteder.